



T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston Pedagogika
fanlari ilmiy tadqiqot instituti

UZLUKSIZ TA'LIM



ILMIY-USLUBIY JURNAL

2020,
Maxsus son

DJURAYEV Risbay
Bosh muharrir

Jurnal 2001 yildan nashr qilina
boshlangan.

O'z MAAdan 2007 yil 3-yanvar-
da № 0101-tartib raqami bilan
qayta po'yxatdan o'tgan.

Jurnalda e'lon qilingan
maqolalardan iqtibos keltiril-
ganda «Uzluksiz ta'lim»
jurnalidan olinganligi ko'rsa-
tilishi lozim.

Tahrir hay'ati:

Sherzod SHERMATOV
Uzoqboy BEGIMQULOV
Alisher UMAROV
Nargiza RAXMANQULOVA
Xolboy IBRAGIMOV
Shavkat QURBONOV
Roxatoy SAFAROVA
Islom ZOKIROV
Dono G'ANIYEVA
Lobar QARAXANOVA

Тахририят

манзили:

100027, Toshkent sh.,
Furqat ko'chasi,
174-uy.

O'zPFITI

Tel.: (71)-245-92-34

(93)-503-52-07

e-mail: uzluksiztalim_jurnal@mail.ru

liya_2305@mail.ru

TA'LIM MAZMUNI UZLUKSIZLIGI

- 3 **O.X.Xamidov**
Oliy ta'lim va maktabgacha ta'lim muassasalari integratsiyaning asosiy tendensiyalari va muammolari
- 9 **O.R.To'xsanov**
Uzluksiz ta'lim tizimida sharq mutafakkirlarining «ilm olmoq» ta'limoti mohiyati
- 13 **G.O.Hasanova**
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida innofatsion pedagogik texnologiyalarning qo'llanishi
- 17 **M.M.Nigmatova**
Mashg'ulotlardan zamonaviy o'quv vositalaridan foydalanish
- 21 **G.Kamilova, G.Kurbonova**
Maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiyani tashkil etishda integrativ yondashuv
- 25 **Z.B.Jalilov, N.H.Azimova, S.Rahmonova**
Ta'lim muassasalarida estetik tarbiyani amalga oshirishning pedagogik shart-sharoitlar
- 29 **S.S.Avezov**
O'qituvchi nutq madaniyati kompetentligi
- 33 **G.U.Umarova**
Bolalarning iqtisodiy bilimdonligini rivoshlantirishda matematik tasavvurlarni shakllantirish mashg'ulotlarning ahamiyati
- 38 **D.Sh.Mirzayeva**
Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning poydevori
- 42 **D.Sh.Eshova, N.N.Hamroyeva**
Bolalar nutqini o'stirishda o'yinlar va sahnalashtirish faoliyatining ahamiyati
- 46 **M.Y.Ro'ziyeva, Ch.T.Xemrayeva**
Ta'limda xalq ertaklarining tarbiyaviy ahamiyati va ularni o'rgatishning innovatsion usullari

MA'NAVIY TARBIYA

- 50 **G.Sh.Rahmonova**
Shaxs kamolotida bo'lajak o'qituvchining ma'naviy-axloqiy va pedagogik kompetentsiyalarni shakllantirish
- 55 **M.B.Sharipova**
O'qituvchi-yoshlar tarbiyasida o'lmas an'ana marosimlarning ahamiyati
- 59 **G.B.Ergasheva**
Личностное отношение условий учебной и профессиональной деятельности учителя
- 64 **C.D.Huязова**
Роль игры в экологическом образовании дошкольников
- 69 **J.G.Pasulova**
Формирование элементарных математических представлений у дошкольников через дидактические игры
- 74 **Sh.Sh.Nizomova**
Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda tovus tizimini shakllantirish
- 78 **I.X.Rajabova**
Особенности организации и проведения дидактических игр с детьми старшего дошкольного возраста
- 84 **H.A.Xamraeva**
Методы использования инновационных технологий на уроках русского языка и литературы
- 90 **N.S.Turdiyeva, Z.M.Ashurova**
O'z-o'zini tarbiyalash borasidagi ajdodlarimiz qarashlari

KASBGA YO'NALTIRISH VA PSIXOLOGIK XIZMAT

- 94 **G.D.Huязова, H.Ikramova**
Роль методической службы в развитии профессиональной компетентности педагога ДОО
- 99 **L.T.Ochilova, L.Ch.Rajabova**
Математика mashg'ulotlarida didaktik o'yinlardan foydalanishning ahamiyati
- 103 **F.F.Nurullayev, N.A.Ukramova**
Oilada sog'lom, man'aviy-axloqiy muhit
- 107 **Sh.H.Qulieva, A.A.To'raev, F.Sh.Avezova**
Tizimni yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy-pedagogik tayyorgarligini shakllantirish



O'QUVCHI-YOSHLAR TARBIYASIDA O'LMAS AN'ANA VA MAROSIMLARNING AHAMIYATI

M. B. SHARIPOVA,
BuxDU o'qituvchisi

Maqolada marosim va doston munosabatlari, marosimlarning baiiy ifodasi, uning badiiy-estetik va poetik tafakkuri jo bo'lgan bu lirik merosining badiiy tili nuqtai nazaridan o'rganish xalqimizning milliy madaniyati, yashash tarzi va urf odatlari, qadriyatlarini chuqur anglashda munosib manba sifatida xizmat qilib kelayotgani xususida fikr yuritilgan.

Tayanch tushunchalar: xalq dostonlari, folklor, folklorshunoslik, ishq-muhabbat, milliy madaniyat, marosim, urf-odat, marosim va doston munosabatlari.

В статье рассматриваются отношения между церемониями и эпосами, естественное выражение церемоний, изучение этого лирического наследия с точки зрения его художественного, эстетического и поэтического мышления с точки зрения художественного языка.

Ключевые слова: народный эпос, фольклор, фольклор ведение, любовь, национальная культура, церемония, отношения церемония и эпос.

The article discusses the relationship between ceremonies and epics, the natural expression of ceremonies, the study of this lyrical heritage in terms of its artistic, aesthetic and poetic thinking in terms of artistic language.

Key words: the folk poem, folklore, folklore, love, national culture, ceremony, relations ceremony and poem.

Milliy epik dostonlarimiz asrlar mobaynida xalqimizga juda katta ruhiy va ma'naviy quvvat berib kelayotir. Shuning uchun ular ma'naviy qadriyatlarimizning alohida tarkibiy qismi sanalanadi. Marosimlarga aloqador urf-odat va an'analarning bevosita dostonlarda berilishi masalasiga, ikkinchidan, doston kuylashning marosimlar bilan bog'liq tarzda davom etayotgani masalasiga ahamiyat berish kerak. Binobarin, "Alpomish" dostonida ham buning yorqin guvohini ko'rish mumkin. Rus folklorshunosi B.Putilov "Epos va marosim" masalasiga alohida e'tibor qaratar ekan, ularning bir-biriga bog'liqligini alohida ta'kidlaydi. [1, 76b] Darhaqiqat, dostonlar syujetiga nazar tashlansa, B.Putilovning haq ekani ko'rinadi. Bunda garchi olim o'z ilmiy xulosasini, asosan, rus eposchiligi nuqtai nazaridan ilgari surgan bo'lsa-da, uning bu fikrini hatto o'zbek dostonchiligi ham tasdiqlay oladi. Chunki qaysi bir o'zbek xalq dostoniga e'tibor qaratmaylik, unda, albatta, biror-bir oilaviy-maishiy marosim badiiy ifoda etilganligining, ya'ni tasvirlanganligining guvohi bo'lish mumkin. Ana shundan kelib chiqqan holda folklorshunos J.Eshonqulov: "Shuni aytib o'tish kerakki, eposning, ayniqsa,



qahramonlik dostonlarining bevosita marosim bilan bog'liq jihatlari hali yetarli darajada o'rganilgan emas. Arxaik eposda, jumladan, "Alpomish" dostonida ham marosimlarning muhim o'rin tutishi va ustuvor qonuniyat kasb etishi kuzatiladi. Biroq qahramonlik eposi birgina marosimlardan kelib chiqadi yoki tug'iladi deb xulosalash masalani o'ta jo'n hal etish bo'ladi", – deb yozadi.[2,93-94b]

Darhaqiqat, "Alpomish" dostoni garchi qahramonlik dostoni bo'lsa-da, unda xalqimizning madaniy-maishiy turmush tarzi, o'ziga xos oilaviy marosimlari, urf-odat va an'analari tasviri muhim o'rin egallaydi. Ularni o'rganish orqali "Alpomish" dostoni ajdodlarimizning eng qadimiy va hayotbaxsh an'analarini o'zida mujassam etgan betakror badiiy durdona asar ekanini his etish hamda shu orqali "epos va marosim"ning uzviy bog'liqligini anglash mumkin.

J.Eshonqulov yana arxaik epos bilan marosim strukturasi o'zaro uyg'un kelishini asoslab, buni "Alpomish" dostoni tahlili misolida quyidagicha ko'rsatib o'tadi: "Shomonning shajarasi. Uning tanlanishi, homiy ruhlar ko'magida bo'lishi, o'zga dunyoga safar, yovuz ruhlar jangi, o'zga qiyofaga ega bo'lishi bu shomonlik marosimiga xos xususiyatdir. Arxaik, jumladan, "Alpomish" eposida ham shajaraga alohida urg'u berilishi, Hakimbekning tug'ilishi va doimo pirlar ko'magida bo'lishi, qahramonliklar namoyish etishi, safarga o'tlanishi, yovuzlikka (yovuz ruhlariga) qarshi kurashi, etti yillik zindon, ya'ni ramziy o'liklik holatidan so'ng qayta tirilib chiqib, Qultoy qiyofasiga kirishi struktural jihatdan shomonlik marosimi bilan aynan bir xil ekanligini ko'ramiz", – deya qayd etadi.[3,5b]. Hatto dostonida tush ta'biriga bag'ishlangan qadimgi marosimlar ham keltirilganligini taniqli folklorshunos J.Eshonqulov ta'kidlab o'tadi.[2,88]. "Alpomish" dostonida shunday motivlar borki, ularni hozirgi hayotda mavjud bo'lgan yoki bugungi kunda unutilib, o'tkazilmaydigan bo'lib qolgan ayrim oilaviy-maishiy marosimlar bilan qiyoslab o'rganishga to'g'ri keladi. Aks holda ularning asl mazmun-mohiyatini anglab bo'lmaydi. Zero, folklorshunos J.Eshonqulov "Alpomish" dostoni haqida shunday deydi: "Ta'bir joiz bo'lsa, xalqimizning ko'hna marosimlar, urf-odatlar, irim-sirim, tabularning "qomusi" deb atash mumkin. Chunki hech bir eposda xalqimizning maishiy hayoti bunchalik keng ko'lamda badiiy ifodasini topmagan".[2,94 b]

Marosim bilan bog'liq poetik aytimlarning hayot voqeligi bilan bog'liqligini ta'kidlash, ularning avlodan-avlodga o'tishini ta'minlash maqsadida asta-sekin eposlar yaratilgan. Eposlarning marosim bilan bog'liqligini dalillovchi ikki muhim jihat bor. Birinchisi – marosimlarning eposda aks etishi, ya'ni badiiy ifoda etilishi bo'lsa, ikkinchisi – eposning marosimdagi o'rmi va vazifasidir. Folklorshunos



J.Eshonqulov eposning marosimdagi o‘rni va vazifasi xususida bugungi kunda O‘zbekistonning janubiy viloyatlarida davom etayotgan qadimiy an‘ana – to‘yu tomosha va boshqa marosimlarning baxshilar ishtirokida o‘tkazilishini eslatib o‘tadi.[2,94] Ayni paytda, marosimlar ham eposda aks etadi. Shuning uchun hatto ayrim dostonlar orqali unutilib ketgan yoki unutilib borayotgan marosimlarimiz haqida ma‘lumot olish mumkin. Jumladan, folklorshunos B.Sarimsoqov tarixan qarg‘ishning marosim bilan bog‘liq bo‘lganligini ma‘lum qiladi.[4,144-145b].

“Eposda marosim hech qachon batafsil tasvirlanmaydi, balki uning muhim nuqtalari o‘zining badiiy aksini topgan bo‘ladi. Eng e‘tiborli jihati, marosim epos tizimida syujetni yuzaga keltirib, epik xarakter kasb etadi”, – deb yozadi J.Eshonqulov. Darhaqiqat, “Alpomish” dostonida bola tug‘ilishi, beshik to‘yi o‘tkazilishi, unga ism qo‘yilishi, ikkinchi ism berilishi, sunnat to‘yi, nikoh to‘yi kabi bir qator marosimlar tasvirlanganki, ulardan birortasini doston syujetidan qirqib olib qo‘yib bo‘lmaydi. Ulardan qaysi biridir olib tashlansa, doston mazmuniga jiddiy putur etadi. Negaki, bu marosimlarning har biri inson kamolotining ma‘lum bir bosqichi bilan bog‘liq bo‘lib, hayotda ulardan birortasi o‘tkazilmay qolmaydi.

O‘zbek xalq dostonlari syujetini to‘liq anglash uchun o‘zbek xalq marosimlarini ham yaxshi bilish talab etiladi. Aks holda, doston mazmunini to‘liq tushunib etish qiyin kechadi. Masalan, “Alpomish” dostonida sovcilikka kelgan Surxayil bilan Barchinning onasi yoqalashib, urushib qolishadi. Holbuki, sovcchi ham mehmonday kutilishi lozim. O‘zbeklar esa azaldan mehmondo‘st hisoblanadi. Shunday ekan, nega mezbob mehmonni xafa qildi? Barchinoyning onasi andishasiz edimi? Unday bo‘lsa, o‘zbekning “Onasini ko‘r – qizini ol, arqog‘ini ko‘r – bo‘zini ol” degan hikmati qayda qoldi? Nahotki, biz maqtaydigan, havas qiladigan Barchinning onasi shunday ayol bo‘lsa? degan savollar tug‘iladi. Aslida sovcchilikda agar qiz tomon sovcchilardan juda norozi bo‘lsa, ularni ranjituvchi biror ish qilgan. Masalan, minib kelgan ulovining arqonini echib yuborgan yoki otining yolini kesgan va hokazo. Shu azaliy udumga binoan “Alpomish” dostonida ham Barchinning onasi Surxayl sovcchiligidan norozi bo‘lganini bildirish uchun andishasiz sovcchiga andishasizlik qiladi.

“Alpomish” dostonida marosimlarga xos aziz avliyolardan madad tilash motivi ham uchraydi. Binobarin, biror-bir marosimni tashkil etishdan oldin avval xudodan, so‘ngra aziz avliyolardan, nimaga sig‘inilayotgan bo‘lsa, o‘sha sohaning pirlaridan madad tilanadi. Dostonda Boboxon tog‘ida yolg‘iz qolib, Boychibor bilan boylovli qolgan Qorajon har ikkalasiga madad tilar ekan, avliyolarni shafe keltirib, iltijo qiladi. U o‘z yo‘qlovida barcha insonlarning otasi sanalgan hazrati Odam, Makka



muazzamni barpo etgan payg‘ambar Ibrohim, uning o‘g‘li Ismoil, dinlarning chirog‘i Imomi A‘zam, Shayx Ahmad, Zinda pil, Imomi shafi, er Sulaymon, Toshkant mulkidan er bobo Zangi, saxiyning sardori Sayd Vaqqos, G‘avs bilan G‘iyos, haqning xaznachisi Xidiri Ilyos, Xo‘ja Hofiz Sherazi, hazrati Hyp, G‘avsul A‘zam vali, Xo‘ja Dobil, Akbar, Shohi Zinda, Erdoniyor, Xo‘jayi Zumrati, Xo‘jayi Ahror, Erxo‘ja mozor kabi ulug‘larning nomini tilga oladi.

O.Qayumovning qayd etishicha: “Avliyolar yoki marhum bo‘lgan qarindoshlari, ajdodlari ruhini yod olish, ularning nomini zikr etish, ulardan madad kutish shomon yo‘qlovlarining xarakterli jihatlaridan sanaladi.[6]

Xulosa qilib aytganda, “Alpomish” – mumtoz epos. [7,144-145b] Unda qo‘llangan har bir detal o‘z mazmun-mohiyatiga ega. Doston va marosim munosabatlarini o‘rganish-milliy madaniyatimizga bo‘lgan cheksiz mehr-muhabbat va ehtiromimiz namunasi. Dostonda ifodalangan marosim va urf-odat, o‘lmas an‘analar xalqimiz ma‘naviyatining nodir hazinasidir.

Adabiyotlar:

1. Путилов Б. Эпос и обряд // Фольклор и этнография. – Л.: Наука, 1974. – С.76.
2. Эшонкул Ж. Ўзбек фольклорида туш ва унинг бадий талқини. – Т.: Фан, 2011. – Б.93-94
3. Эшонкул Ж. Эпик тафаккур тадрижи. – Т.: Фан, 2006. – Б.5.
4. Саримсоқов Б. Ўзбек фольклори очерклари. Уч томлик. 1-том. – Т.: Фан, 1988. – Б. 144-145.
5. Алпомиш. Достон. Ўзбек халқ қаҳрамонлик эпоси / Айтувчи Фозил Йўлдош ўғли. Нашрга тайёрловчилар Ҳ.Зарифов ва Т.Мирзаев. – Т.: Шарқ, 1998. – 400 б.
6. Қаяумов О. Шомон йўқловларининг ўзига хос хусусиятлари // Ўзбек фольклоршунослиги масалалари. 1-китоб. Илмий мақолалар тўплами. – Т., 2006. – Б.64-68.
7. Ўзбек фольклори очерклари. Уч томлик. 1-том.–Т.: Фан, 1988.–Б.144-145.
8. “Ўзбек маросим фольклорини ўрганишнинг янгича тамойиллари” мавзуидаги Республика илмий-назарий конференцияси материаллари. – Навоий, 2007. – 220 б.
9. Ўраева Д. Ўзбек мотам маросими фольклори. – Т.: Фан, 2004. – 120 б.